

Найлӣ

ашъорӣ тарҷумаҳо

«ХАЗОЙИН УЛ-МАОНИЙ»НИНГ ФОТИҲАСИ[1]

Ашрақат мин акси шамси-л-каъси анвору-л-ҳудо,
«Ёр аксин майда кўр» деб, жомдин чиқти садо.

Ғайр нақшидин кўнгул жомида бўлса занги ғам,
Йўқтур, эй соқий, майи ваҳдат масаллик ғамзудо.

Эй хуш ул майким, анга зарф ўлса бир синған сафол,
Жом ўлур гетийнамо, Жамшид ани ичкан гадо.

Жому май гар бўйладур, ул жом учун қилмоқ бўлур
Юз жаҳон ҳар дам нисор, ул май учун минг жон фидо.

Дайр аро ҳуш аҳли расво бўлғали, эй муғбача,
Жоми май тутсанг, мени девонадин қил ибтидо.

Токи ул майдин кўнгул жомида бўлғач жилвагар
Чеҳрайи мақсуд, маҳв ўлғай ҳамул дам моадо.

Ваҳдате бўлғай муяссар май била жом ичраким,
Жому май лафзин деган бир исм ила қилғай адо.

Сен гумон қилғандин ўзга жому май мавжуд эрур,
Билмайин нафй этма бу майхона аҳлин, зоҳидо!

Ташналаб ўлма, Навоий, чун азал соқийсидин,
«Ишрабу ё айюҳа-л-атшон» келур ҳар дам нидо.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 1-ғазал)

Буюк боболаримиз ҳар бир ишни аввал «Қуръони карим»ни назарга олган ҳолда амалга оширганлар. Ҳазрати Навоийнинг фаолияти ва ижоди ҳам шу амалга асосланган. Қуръони мажид «Фотиҳа» сураси билан очилади. «Фотиҳа» – очувчи дегани. Бу суранинг бундай аталишига сабаб китобнинг ўзи ва унинг мазмуни шу сура билан очилади. Шундан илҳом олган муслим Навоий ўзининг «Хазойин ул-маоний»сини юқоридаги фотиҳа ғазали билан бошлаган.

[1] Академик Алибек Рустамов қаламига мансуб шарҳлар олимнинг «Адиблар одобидан адаблар» («Маънавият», Т., 2003) номли китобидан олинди.

Мазкур шеър Навоийнинг тўрт девондан иборат бўлган «Хазойин ул-маоний», яъни «Маъно оламининг хазиналари» деб аталган асарининг биринчи девонидаги илк ғазалдир. Аммо бу ғазал «Ғаройиб ус-сиғар», яъни кичиклик, ўсмирликнинг қизиқликлари деб аталган биринчи девоннинг бошида келтирилган бўлса-да, у қолган девонларга ҳам, яъни бутун «Хазойин ул-маоний»га муқаддимадир. Шунинг учун, бу ғазални Навоий айтган биринчи ғазал деб тушуниш керак эмас. У девонларнинг мажмуасидаги ўрнига кўра биринчи ғазалдир. Ғазал тўққиз байтдан иборат. Ҳар бир байт икки мисрадан тузилган бўлади. Ғазалнинг биринчи байти «матла» ва охиргиси «мақта» дейилади. Ғазалда матланинг иккала мисраси ва қолган байтларнинг иккинчи мисралари ягона қофияга эга бўлади.

Бу ғазалнинг қофияси ридфи муқайяд қофиядир. Қофия ҳосил бўлиши учун такрорланиши шарт бўлган товуш равий деб аталади. Бу ерда равий «о» товушидир. Равий қофиянинг асосий бирлигидир. Аммо бу қофияда унинг ҳамоҳанглигини оширувчи ридф деган бирлик ҳам бор. Бу «д» товушидир.

Ғазалнинг вазни – фоилотун фоилотун фоилотун фоилун. Учинчи байтнинг биринчи мисраси – фоилон. Мисра охирида фоилун билан фоилон бир шеърнинг ўзида ўрин алмашиб келаверади. Бу вазнинг охирги рукни фоилун бўлганда «рамали мусаммани маҳзуф» деб, фоилон бўлганда «рамали мусаммани мақсур» деб юритилади.

Ғазалда вазн туфайли тил қоидалари бузилиши ёки услуб ва маънога нуқсон етган ҳолатлар йўқ.

Ғазалнинг энг яхши чиққан байтини шоҳбайт дейилади. Лекин бу ғазалнинг ҳамма байти шоҳбайт даражасида. «Жом» ва «май» сўзлари ҳамма байтларда такрорланган. Бу илтизом санъатидир. «Жому май» илтизоми Навоийнинг ақидаси, ушбу ғазал мазмунига мувофиқ тушган. Чунки етук инсоннинг кўнгли, яъни маънавий олами ҳақиқат майининг жомига айланган бўлади. Жомига мазкур май тушган, яъни борлиқнинг ҳақиқатидан огоҳ бўлган кимса мангу саодат эгаси бўлади ва бунинг битмас-туганмас кайфидан, яъни лаззатидан баҳра олади. Ғазалга борликда мана шу мақсадга эришиш йўли борлиги ва кишининг ўзида бунга зотий истеъдод мавжудлиги мавзу қилиб олинган. Шу билан бирга, бу ғазал Навоийнинг фаолияти, жумладан, адабий ижодининг хабарномаси ҳамдир.

Ғазал ҳусни матла билан бошланган. Матла мазмунан ва шаклан ўз ўрнига муносиб бўлса, «ҳусни матла» дейилади. Бу матла фақат

мазкур ғазалга нисбатан эмас, балки умуман «Хазойин ул-маоний»га нисбатан ҳусн бўлиб тушган, ғазалнинг ўзини ҳам девонга нисбатан ҳусни ибтидо дейиш мумкин. Бу матла муламма (ширу шакар) ҳамдир: биринчи мисраси арабча, иккинчиси ўзбекча. Бу Навоийда ва у тарғиб қилаётган ғояда миллий чекланишнинг йўқлигини ва тил фарқининг ғоявий бирликка моне бўлолмаслигини кўрсатади. Мазмун бирлиги доирасидаги шаклий ранг-баранглик бадииятнинг асосий усулларидан биридир. Бу ғазалнинг мазмунини англаш учун биринчи навбатда «май» сўзининг рамзий маъносини билиб олишимиз керак.

Луғавий маъносига кўра, узумни ачитиб тайёрланадиган ичимликни «май» ва унинг «шароб», «бода», «хамр», «чоғир», «роҳ», «мудом», «саҳбо» сингари маънодошлари бадиий-фалсафий асарларда истиора тарзида ҳақиқат маърифати ва ишқига нисбатан ҳам ишлатилади. Ишқу муҳаббат бир неча жиҳатдан майга ўхшайди. Абдураҳмон Жомий ўзининг «Лавомеъ» асарида муҳаббат билан майнинг ўхшаш жиҳатларидан ўнтасини баён қилган.

Биринчиси, май ўзининг аслий ўрни бўлмиш хум ичидан ўзидан ўзи қайнаб, ўзини кўрсатишга ҳаракат қилганидек, ошиқлар кўнглидаги яширин ишқ ҳам ғалаён қилиб зуҳур этишга интилади.

Иккинчиси, май ўз зоти ҳаддида муайян бир шаклга эга эмас, қайси идишга тушса, шу идишнинг ички шаклини олади. Худди шунингдек, ишқ аслан мутлақ бўлиб, унинг зуҳурида муҳаббат аҳлининг қобилияти ва истеъдодига яраша содир бўлади. Ошиқлар орасидаги тафовут ишқнинг зотий хусусиятига эмас, уларнинг кўнгил идишига боғлиқдир.

Учинчиси, майнинг ҳам, ишқнинг ҳам сирояти ялпи жараёндан иборатдир. Май кишининг ҳамма аъзосига таъсир қилганидек, ишқ ҳам ошиқнинг қону жонига кириб, унинг бутун вужудини эгаллаб олади.

Тўртинчиси, май ўзининг ичкучисини, ишқ севгучини марду сахий қилиб қўяди. Аммо май масти пулни аямаса, ишқ масти жону жаҳонини, бору йўғини бахшида қилади.

Бешинчиси, май ҳам, ишқ ҳам кишини қўрқмас ва ботир қилиб қўяди. Лекин май ботирлиги оқибатни кўрувчи ақлнинг мағлуб бўлишидан бўлса, ишқ шижоати ҳақиқат нурининг ғолиблигидандир. Биринчиси шахсни фалокату ҳалокатга олиб боради, иккинчиси абадий ҳаёту саодатга бошқаради.

Олтинчиси, май ҳам, ишқ ҳам киши бошидан кибру ҳавони учиради ва ниёзу тавозуга туширади. Бироқ ичкиликнинг оқибати хорлигу разолатдир, пок ишқ натижаси иззату шарофатдир.

Еттинчиси, май ҳам, ишқ ҳам сирни фош қилади. Асрлар давомида аён бўлган ҳақиқату маърифат сирларини ишқ юзага чиқарган.

Саккизинчиси, май ҳам, ишқ ҳам кишини беҳуш қилади. Аммо май беҳушлиги нодонлик ва ғафлатнинг тубан даражасидир, ишқ беҳушлиги эса сезгирлик ва огоҳликнинг энг олий мартабасидир.

Тўққизинчиси, майпараст майни ичган сари яна кўпроқ ичгиси келади, ишқпараст ҳам, ишқ дардига мубтало бўлган сари яна ортиқроқ берила боради. Лекин ичкучи борган сари одамийлик қиёфасини йўқота боради, севгучининг эса инсоний фазилатлари орта боради.

Ўнинчиси, май ҳам, ишқ ҳам номусу ҳаё пардасини кўтаради. Бироқ ичган ўзидан ўзгани ҳақорат қилиб, халққа озор беришдан уялмайди, севган эса ўзгалар учун ўзини хору зор қилишдан ор қилмайди.

Демак, май билан ишқнинг ўхшаш томонлари кўп, лекин оқибат жиҳатларидан улар бир-бирига тамоман зид экан. Натижа эътибори билан май заҳр ва ишқ нўш экан, нима учун ишқни май билан таъбир қилинади, деган савол туғилиши табиийдир. Бунинг жавоби шундай:

Тажрибасиз хом ёшлар ва айрим нафси аммораси ружу қилган қарилар тасаввурида ичкилик неъматларнинг энг олийси ва мастлик лаззатларнинг энг лазизидир. Агар ичмай ҳавас қилувчиларни ҳам ҳисобга олсак, бундай хато тасаввурга эга бўлганлар дунёда жуда кўп. Бинобарин, ишқни «май» деб аталганда, биринчидан, мавзуга кўпчиликнинг диққати тортилган бўлади, иккинчидан, май билан ишқ орасидаги ташқи ўхшашлик билан ички зиддият лаззатталабларга равшан бўлиб, мутлақ лаззат ҳақиқий ишқда эканлиги аён бўлади.

Май ишқ рамзи қилиб олинганда, «жом» сўзи ва унинг маънодошлари кўнгилни билдиради. Аммо биринчи мисрадаги жом маъносидаги «каъс» сўзи кўнгилни эмас, ишқнинг ўзини англатади. Буни Навоийнинг ўзи каъсни қуёшга ўхшатиш йўли билан ифодалаган. «Ашрақат» порлаб чиқди, «мин акси шамси-л – каъси» май косаси қуёшининг аксидан, «анвору-л-ҳудо» тўғри йўл, яъни ҳақиқат нурлари деган маънода. Тўғри йўлга бошловчи «ҳодий», ҳодийлик «ҳидоят» дейилади. Демак, «ашрақат мин акси шамси-л-каъси анвору-л-ҳудо» май косасининг қуёши аксидан ҳақиқат йўлининг нурлари порлади, деган мазмунда экан. Бунда май косаси қуёшга ўхшатилган. Қуёш оламда нур тарқатувчи ягона мавжудот бўлгани учун май косасидан мурод ишқ, яъни жозиба манбаи мутлақ борлиқдир. Демак, Навоий-

нинг фикрига кўра, ҳақиқат йўлини мунаввар этиб, унга тўғри олиб борадиган восита ишқ экан.

Иккинчи мисра «Ёр аксин майда кўр деб жомдин чиқти садо». Бундаги «ёр» Ҳақ таоло маъносида бўлиб, мисранинг мазмуни шундай: Ҳақ таолонинг нури – оламнинг ҳақиқати ундаги барча мавжудотда акс этади. Аммо ишқ майи шу ҳақиқатни кўриш, яъни идрок қилиш воситасидир. Жом, яъни ишқ майининг идиши – кўнгил буни тасдиқлайди. Чунки ошиқ ҳақиқатни ишқ воситаси билан кўнгилда идрок этади. Иккинчи байтдаги «ғайр» деганда маъшуқдан, яъни Ҳақ таолодан ўзга ҳамма нарсалар тушунилади. «Ғайр нақши»дан мурод кўнгилга маъшуқ хаёлидан ўзга нарса ташвишининг қаттиқ ўрнашиб олишидир. Жом ишлатилмаганда, яъни унга май тушиб турмаганда ёки бошқа нарса солинганда занглаганидек, ҳақиқат нури тушиб туриши керак бўлган кўнгилда ўзга нарсалар, айниқса, ёвуз фикрлар бўлса, шуларнинг занги, доғи, яъни таъсири уни ғамхонага айлантиради. Шундай бўлган тақдирда, яъни маъшуқадан ўзга нарсалар ғами маъшуқнинг кўнглида жилоланишига тўсқинлик қилганида, «йўқтур, эй соқий, майи ваҳдат масаллик ғамзудо». «Масаллик» – бамисоли, сингари дегани. «Майи ваҳдат масаллик» майи ваҳдат сингари деган маънода. «Ғамзудо» – ғамни аритгувчи, ғамдан пок қилувчи дегани. Шоир соқийга мурожаат қилиб, майи ваҳдатдек ғамни аритувчи нарса йўқ деб, уни ўшандай пайтларда ваҳдат майини сузишга ундайди. Бу ўринда соқийдан мурод косагул эмас, балки шеър ўқиш, ҳикматли сўзлар айтиш ёки бошқа шунга ўхшаш йўллар билан шавқ уйғотувчи кишидир.

«Майи ваҳдат» – ваҳдат туфайли ҳосил бўлган жуда ширин беҳушликдир. Ваҳдатнинг ўзи нима? «Ваҳдат» сўзининг луғавий маъноси бирликдир. Бунинг истилоҳий маъноси ҳам бўлиб, ваҳдат эътиқодига кўра, борлиқ ягона бир вужуддан, оламдаги бор нарсалар шу вужуднинг турли кўринишидан иборат. Ваҳдат тушунчасига кўра, борлиқнинг асоси азалий ва абадий ҳаракатга эга бўлган чексиз Ҳақ таоло нуридан иборат. Мана шу нур оламнинг жони ҳисобланади. Бу нур рангу шаклга эга бўлмагани, макону замонда чекланмагани ва узлуксиз давом этиб тургани учун киши уни сезмайди. Аммо оққўнгилликни олий даражага кўтара олган киши илм ва ишқ орқали мазкур нурни идрок қилиши мумкин. Шунда киши ўзини унутиб, шу нур ичида йўқолгандай бўлади. Ваҳдат майидан мурод – мана шу ҳолат жозибаси ва ишқдир. Бунга эришган кимса оламнинг нималигидан, жумладан, ўзининг кимлигидан воқиф

бўлади. Бундай кишининг кўнглига ҳаётда юз берадиган турли балолар, кишилар ўртасидаги низолар, унга қарши қилинган иш ва гап-сўзлар таъсир қилмайди. У ҳеч кўнглини бузмай, ўзининг инсоний вазифасини аъло даражада бажариб, халққа беғараз хизмат қилади. Унинг ғояси ва амали кўнглини фақат шодлик билан тўлдиради. Киши агар, фалончи менинг ҳақимда ёмон гап қилди, деб ундан хафа бўлса; фалончининг машинаси бору, нега менда йўқ, деб сиқилса; фалончини нега халқ ҳурмат қилади-ю, менинг қадримга етмайди, деб ҳасад қилса, унинг кўнглида хурсандликка ўрин қолмайди. Мабодо, ўша кишилар билан ўчакиша бошласа, уларга зарар етказиш режаларини туза бошласа, турли руҳий касалликларга чалинади ва ўзгаларга қазиган чоҳига ўзи тушади.

Учинчи байтдаги «зарф» – идиш, «гетийнамо» – жаҳонни кўрсатувчи. Афсоналарга кўра, Жамшид деган подшонинг сеҳрли жоми бўлган. Биринчидан, бу жомдаги май ичган билан тугамаган, иккинчидан, жаҳонда бўлаётган воқеаларни кузатиш мумкин бўлган. Жамшиднинг ўзи олий даражада айшу ишрат қилган шахс тимсоли сифатида тилга олинади. «Базми Жамшид» деган иборанинг вужудга келиши ҳам шундандир. Жамшид баъзан «Жам» шаклида ҳам қўлланади. «Жоми Жам» деганда, Жамшиднинг сеҳрли Жоми тушунилади. Навоий мазкур байтда агар кишига ваҳдат майи муяссар бўлса, жом ўрнида синган сафол косаси бўлса ҳам яхши бўлади, бундай синиқ сафол косага ўшандай май тушса, у Жамшиднинг сеҳрли жомидай «гетийнамо», яъни жаҳоннамога айланади, уни ичган киши эса гадо бўлса ҳам, Жамшиднинг шоҳона айшу ишратининг кайфини суради, дейди. «Синган сафол»дан мурод, биринчидан, синиқ кўнгил, яъни дардли кўнгил, иккинчидан, фақр, яъни бойликка ҳирс қўймасликдир. Ҳақиқат майининг айшини суриш учун ортиқча молу мулк, олтин-кумуш бўлиши шарт эмас. «Гетийнамо»дан мурод шуки, мазкур майдан баҳраманд бўлган кимса борлиқ сирларидан воқиф бўлади.

Тўртинчи байтда Навоий, агар жом билан май шундай бўладиган бўлса, бундай жом учун юз жаҳонни нисор қилиб, яъни сочқи қилиб, бундай май учун минг жонни фидо қилса бўлади, дейди. Бешинчи байтдаги «дайр» сўзининг иккита ҳақиқий маъноси бор, биринчиси – гумбаз, иккинчиси – ғайриисломий ибодатхона, мажозий маънода майхонани ҳам билдиради. Бу байтда «дайр» рамзий мазмундаги майхона бўлиб, ҳаммаслак покбоз ошиқлар даврасини ва мажлисини ҳамда йиғилган ерини билдиради.

«Муғбача» аслида муғлар хизматидаги дастёр бола бўлиб, кўчма маънода соқийни билдиради. Муғ – умуман, оташпараст, хусусан, оташпарастлар руҳонийси. Навоийнинг мазкур байтидаги «муғбача» ҳам «дайр» сўзи каби рамзий мазмундаги соқий – ишқ даврасини қиздирувчи кишини билдиради. Бу иккинчи байтнинг шарҳида мазкур бўлди. Бу ерда «муғбача» сўзининг ишлатилишига сабаб унинг «дайр» сўзига нисбати борлигидир. «Муғбача» ўрнида «соқий» ёки бошқа сўз ишлатилса, улар «дайр» сўзига уйғунлашмас эди. «Соқий» сўзи «майхона», «майкада» каби сўзларга уйғундир. Моҳир санъаткорлар сўзларни рамзий мазмунда ишлатганда ҳам уларнинг асл луғавий маъноларини назардан четда қолдирмайдилар.

«Ҳуш аҳли»дан мурод ишқ майидан маст бўлмаганлардир, «расво бўлмоқ»дан мурод ишқ беҳушлигининг сиридан бехабарларнинг таънасига қолмоқдир. «Ибтидо қилмоқ» – бошламоқ дегани. «Мен-и» сўзидаги «и» изофа кўмакчисидир.

Демак:

Дайр аро ҳуш аҳли расво бўлғали, эй муғбача,
Жоми май тутсанг, мени девонадин қил ибтидо, –

деган байтнинг ташқи мазмуни: «Эй соқий, майхонада ҳушёрларни маст қилиб расво қилиш учун май ичирадиган бўлсанг, мен эси йўқдан бошла, шу расволикка мен жуда муштоқман», деган фикрдан иборат. Аммо шоирнинг асл мақсади: «Эй ошиқлар даврасини қизитувчи йигит, бизга сирдош бўлмаганлар расволик деб ўйлаган ишқ эссизлиги ҳолатини вужудга келтириш мақсадида кўнглимизга ишқ ўтини ёқмоқчи бўлсанг, бу ишни мендан бошла, чунки ўзгаларга нисбатан мен бунга кўпроқ муштоқман», деган фикрдан иборатдир.

Олтинчи байтдаги «ул май»дан мурод ваҳдат майи бўлиб, унинг мазмуни иккинчи байтнинг шарҳида мавжуд. «Жилвагар бўлмоқ» – жилва қилмоқнинг маънодошидир. Кишига ўзни ўзига хос бир тусу тарзда кўрсатмоқни жилва дейдилар. Шу сўздан «тажалли» деган фалсафий истилоҳ ҳам ясалган. «Тажалли»нинг луғавий маъноси жилваланишдир. «Тажалли» бу мутлақ борлиқнинг мавжудот тусида жилваланишидир. Мазкур байтдаги «жилвагар бўлмоқ»дан мурод тажалли этмоқдир. «Чеҳрайи мақсуд»дан мурод важҳул ҳақдир. Важҳул ҳақ мавжудотнинг ҳақ, яъни бор қилиб турувчи абадий ва

азалий жиҳатидир. Оламдаги турли-туман нарсалар мана шу жиҳати билан ягоналашади, ваҳдат ҳосил қилади.

Буни идрок қилган киши ўзини олам, хусусан, инсон билан боғланмаган алоҳида бир мавжудот деб тушунмайди. Ҳаммани бирдай кўради ва жамияту табиатга камоли эҳтиром билан қарайди.

«Маҳв ўлмоқ» – йўқ бўлмоқ, «ҳамул» – ўша, «моадо» – ўзга нарсалар дегани, ўзга нарсалардан мурод чеҳрайи мақсуддан ўзга нарсалар, яъни мавжудотнинг важҳул ҳақдан ўзга, бирини биридан жудо қилувчи жиҳатларидир.

Шундай қилиб:

Токи ул майдин кўнгул жомида бўлғач жилвагар
Чеҳрайи мақсуд, маҳв ўлғай ҳамул дам моадо, –

байтининг зоҳирий маъноси: «Ул май воситасида кўнгул жомида мақсуд чеҳраси жилваланиши билан ундан ўзга нарсалар йўқ бўлади», деган сўздан иборат. Ички ҳақиқий мазмуни: «Киши ваҳдатга эришиб, унинг кўнглида мавжудотнинг азалий ва абадий бўлган ва уларни бор қилиб турган умумий жиҳати жилваланса, уларнинг бошқа хусусий бир-бирига қарама-қарши жиҳатлари ғойиб бўлади», деган фикрдан иборат.

Еттинчи байтнинг юзаки мазмуни шундай: «Жомга май тушгач, улар орасидаги бирлик ҳосил бўлади, шунинг учун жом ва майни бир сўз билан ифода қиладилар, яъни «жом» деганда ҳам жом, ҳам унинг ичидаги май назарда тутилади». Бунинг ҳақиқий маъноси эса қуйидагича: «Сўзда ҳам ўз ифодасини топган ўша жом билан май орасидаги бирлик кўнгил билан ҳақиқат орасида ҳам бор. Ҳақиқат нури тушган кўнгил нурга айланиб, бундай кўнгил эгаси нуроний тус олади».

Саккизинчи байтда, юзаки қараганда, шундай дейилган: «Эй зоҳид, яъни охират учун тарки дунё қилган киши, сенинг тасаввурингдаги салбий хоссаларга эга бўлган жом билан майдан ўзга ижобий жому май ҳам бор. Шунинг учун сен бу майхонадаги биздек майпарастларни билар-билмас инкор қилма». Бунинг ҳақиқий маъноси шундай: «Эй, масалага юзаки қараб, ўзгаларни камситиб, ўзини улуғ деб билувчи кимса, сўз бошқа, нияту амал бошқа, шакл бошқаю мазмун бошқа, мақсад бир, йўл кўп. Шунинг учун тушунар-тушунмас ишқ аҳлининг тутган йўлини нотўғри дейишга шошилма!»

Ғазал мақтасининг ташқи мазмуни тубандагича: «Эй Навоий, азал соқийсидан дам-бадам «ичингиз, эй ташналар» деган нидо

келиб тургач, ташна юрмасдан, ўша майни ичиш ҳаракатида бўл!» Бунинг ички маъноси қуйидагича: «Инсоннинг ҳақиқатга бўлган ташналигини қондириш борлиқнинг азалий хоссаларидан бири. Оламда бунинг равшан белгилари намоён. Шунинг учун агар сидқидилдан ҳаракат қилсанг, борлиқ сенинг ҳам ҳақиқатга бўлган ташналигингни қондиради. Шунга ҳаракат қил, умрингни зое қилма!»

Энди, муҳтарам ўқувчи, ғазални вазни талабига риоя қилган ҳолда ўқинг! Унинг ҳижо ва рукнлари қуйидагича:

Аш-ра-қат-мин ак-си-шам-сил каъ-си-ан-во рул-ҳу-до,
Ё-р-ак-син май-да-кўр-деб жо-м-дин-чиқ ти-са-до.
Ғай-р-нақ-ши: дин-кў-нгул-жо ми:-да-бўл-са: зан-ги-ғам,
Йўқ-ту-рэй-со қий-ма-йи:-ваҳ дат-ма-сал-лик ғам-зу-до.
Эй-ху-шул-май ким-а-нга:-зар фўл-са-бир-син ған-са-фол,
Жо-мў-лур-ге: тий-на-мо-Жам ши:-да-ни:-ич кан-га-до.
Жо-му-май-гар бўй-ла-дур-ул жо-му-чун-қил моқ-бў-лур
Йуз-жа-ҳон-ҳар дам-ни-со-рул май-у-чун-минг жон-фи-до.
Дай-ра-ро-ҳу: шаҳ-ли-рас-во бўл-ға-ли:-эй муғ-ба-ча,
Жо-ми-май-тут санг-ме-ни:-де во-на-дин-қил иб-ти-до.
То-ки-ул-май дин-кў-нгул-жо ми:-да-бўл-ғач жил-ва-гар,
Чеҳ-ра-йи:-мақ су:-д маҳ-вўл ғай-ҳа-мул-дам мо-а-до.
Ваҳ-да-те-бўл ғай-му-йас-сар май-би-ла:-жо мич-ра-ким
Жо-му-май-лаф зин-де-ган-бир ис-ми-ла-қил ғай-а-до.
Сен-гу-мон-қил ған-ди-нўз-га: жо-му-май-мав жу:-дэ-рур,
Бил-ма-йин-наф йэт-ма-бу:-май хо-на-аҳ-лин, зо-ҳи-до.
Таш-на-лаб-ўл ма:-На-во-ий, чун-а-зал-со қий-си-дин
Иш-ра-бу:-ё ай-ю-ҳал-ат шон-ке-лур-ҳар дам-ни-до.

Эслатма: 1. Остин-устун икки нуқта унлининг чўзиқлигини билдиради. 2. Чўзиқ унлидан кейин келган «н»дан бошқа ундошлар мисра ўртасида бир қисқа ҳижо ҳосил қилади. Масалан, ғазалдаги «жом» сўзининг «жо» қисми бир чўзиқ ҳижони, «м»си эса бир қисқа ҳижони ҳосил қилади. Агар «жон» сўзини олсак, бу сўз бутунлигича бир чўзиқ ҳижодан иборатдир. Чунки «н» бундай ҳолларда алоҳида ҳижо ҳосил қилмайди. Аммо ундошдан сўнг «н» масалан, «айн» деганда қисқа ҳижога ўтади. 3. Сўз охиридаги ундошлар, ундан кейинги сўз унли билан бошланган бўлса, шу сўз бошига кўчиши мумкин. 4. Рукн чегараси сўз охиригагина эмас, сўз ўртасига ҳам тўғри келиши мумкин.

Алибек Рустамов